

GÜNÜMÜZ YENİ DÜNYA DÜZENİ/DÜZENSİZLİĞİ: KAOS İÇİNDE BİRLİK VEYA BİRLİK İÇİNDE AÇMAZ

Ertan Eğribel
Ufuk Özcan

Özet: Uygarlık düzeyinde yeni bir aşama ve gelecek içermeyen günümüz Batı dünya düzeni bir kısır döngüye yol açarak toplumsal açmazı ve çürümeyi, krizi ve kaosu doğal bir durum olarak düzenin temel unsuru haline getirmiştir. Bu çalışmada bu konuyu uygarlık sorunu olarak tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: Doğu-Batı, Yeni dünya düzeni, kaos, açmaz

Current New World Order/Disorder: Unity in Chaos or Dilemma in Unity

Abstract: Our current Western world order led to a vicious circle and brought the crisis and the chaos to an essential element as a natural situation. In this study we will discuss this issue as a civilization problem.

Keywords: East-West, New World Order, chaos, dead-end

Sosyologca, dünyada ve Türkiye’de büyük altüst oluşların yaşandığı bir dönemde yayın hayatına girmiş bulunuyor. Yeni dönemde bilim, siyaset, dünya görüşü, dil/terminoloji ve literatür düzleminde ortaya çıkan değişiklikleri *Sosyoloji Yıllığı’nın* özellikle *Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, *Sosyoloji ve Coğrafya*, *Bilim Sosyolojisi* gibi kitaplarında ele alarak değişimin yönünü ve kavramlarını sorunsallaştırarak bilince taşımaya gayret ettik. Sosyoloji toplum olayları üzerinde bir bilinçlenme olması yanında, aynı zamanda dünya görüşünün gelişiminin mantığı veya dünya görüşünün yaşayan ruhudur. Belirli bir dünya görüşünü temsil eden *Sosyologca’nın* da Kemal Tahir ve Baykan Sezer düşüncesine dayalı bir geçmişi, öncesi var. Başka deyişle Sosyologca bir geleneğin sürdürücüsüdür. Kemal Tahir ve Baykan Sezer düşüncesi üzerinde ısrarla durmamızın nedeni Türkiye’nin çözümü ve gideceği yön konusundaki tavrımızı belirlemek içindir. Bir geleneğe bağlanmak yerine kopuşun ve köksüzlüğün, tutarlılık ve süreklilik yerine belirsizliğin yüceltildiği günümüz dünyasında egemen sosyoloji bir krizi temsil etmektedir. Türkiye’de sosyolojinin kurumsal yapılanması ve sosyologlar arasında geçerli olan anlayış da bu olumsuzluktan nasibini almaktadır. Son zamanlarda “yerlilik”, “gelenek”, “özgünlük” vb. gibi olumlu kavramlar atfedilerek farklılığı ifade edilen İstanbul Sosyoloji’de yaşanan yeni gelişmeleri de aslında bu genel eğilimden bağımsız değerlendirmemek gerekir. Sosyolojinin kendi için-

den ve dışından gelen müdahaleler yeni dönemde yöntem değiştirerek sürmektedir. Bunun bir görüntüsü AB üniversitelerine (Socrates, Bologna vb. programlara) uyum adı altında hocaların derslerinin kaldırılması, kişiye bağlı dersler konulması, derslerin kişilerin tekeline bağlanarak gençlerin önünün tıkanması, parmak hesabıyla yapılan darbelerle ders programlarının içeriklerinin kısırlaştırılması ve konusunda uzman hocaların dışlanmasıdır. Hangi gerekçeyle olursa olsun üniversiteye ve bağımsız kürsülere müdahale, mevcut kurumsal yapılarda ciddi hasarlara yol açmaktadır. Ziya Gökalp'i İngiliz işgali sonrası üniversiteden uzaklaştıran güçler, 1960 darbesi sonrasında, 12 Eylül'de, 28 Şubat'ta ve günümüz "*açılım*" döneminde üniversite içinde kendilerine yandaş bulmakta ve bölüm örgütlenmesine kendi doğal/bilimsel gelişimini bozacak müdahalede bulunmaktadırlar. Bu açıdan değişen bir şey yoktur. Güncel eğilimlere bağlanarak gücü mutlaklaştıranlar er veya geç tarihin ve sosyolojinin çöp tenekesini dolduracaklardır.

Uygarlık düzeyinde yeni bir aşama ve gelecek içermeyen günümüz Batı dünya düzeni bir kısır döngüye yol açarak toplumsal açmazı ve çürümeyi, krizi ve kaosu doğal bir durum olarak düzenin temel unsuru haline getirmiştir. Düzenin yıkılamayacağına dair inanç ve yeni alternatif bir düzen anlayışının ortaya çıkmaması dolayısıyla kriz ve kaos, kaygı duyulan bir unsur değil düzeni besleyip pekiştiren bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır. Postmodern dünya görüşü ile ilgili tartışmalarda "*anarşist epistemoloji*"nin otoriterliğe ve bütünsel dünya görüşlerine karşı özgürleşmeyi sağlayacağı görüşünün öne çıkması rastlantı değildir. Batı egemenlik düzeninin mutlaklaştırılması ve mevcut düzeni aşmaya dayalı toplumsal değişme önerisinin olmaması nedeniyle "*kaos içinde birlik*" ve "*birlik içinde açmaz*" dünyanın kaderi olmaktadır. Dünya görüşü düzeyinde ortaya çıkan "*kaos içinde birlik*" anlayışı siyaset ve uygarlık düzeyinde de geçerlidir. Bu anlayış yeni dönemin ters yüz edilmiş, hayali toplumsal gerçekliğini yansıtmaktadır. Dünya görüşünü, gündelik yaşantıyı, üretimi, toplumsallaşmayı, kolektivizmi ve bireysel zenginleşmeyi, kamusal alanda ortaya çıkan birlik ve dayanışmayı, kısaca uygarlığın dün-bugün-gelecek vizyonuna bağlı birikimini içermeyen bir sosyoloji boşuna bir çabadır. Sosyolojinin gözden düşmesinde bu özelliklerini yitirmesi önemli bir rol oynamaktadır. Tersinden söylersek Türk sosyolojisinin dinamizmini de bu özellikler, empoze edilen koşullara karşı direnç sağlamaktadır. Değiştirmek için önce anlamak, açıklamak gerekir. Sosyoloğunun rolü de budur: Toplumsal gerçekliğin her düzeyinde etkili olmak için bilinçlenmek. Tarihe olan ilgimiz de bu nedenledir. Uygarlık düzeyinde bütünsel dünya görüşüne sahip olmak, sorunlar üzerinde etkili olmak bir tercih değil, sosyolojinin vazgeçilmez bir gereğidir. Yeni dünya düzeni/ düzen-sizliği ancak Doğu-Batı çatışmasının günümüzde aldığı biçim içinde anlaşıl-

labilir. Kaosa dayalı yeni dünya düzeninde Türkiye'nin yerini ve rolünü tanımlayabilecek tezlerin bu çerçeve içinde bir anlamı olabilir. Kaos içinde birlik, birlik içinde açmaza dayalı dünya görüşü yeni dünya düzeninin/düzensizliğinin bir yansımasıdır.

Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi sonrasında birçok alanda belirsizliğin sürdüğü ama ABD öncülüğünde yeni düzenlemelerin uygulanmaya konulduğu bir dönemdeyiz. Batı dünya egemenlik ilişkileri 1980 sonrası başlayan ve günümüzde de süren yapısal bir değişiklik geçiriyor. ABD etkisindeki yeni dünya düzeni/düzensizliği Batı'nın yeniden örgütlenmesi yanında Doğu'nun da yeniden örgütlenmesi üzerine kuruludur. Geleneksel Doğu-Batı ilişkilerinin tasfiyesi, aynı zamanda küre-ye(re)leşme adı altında sosyalizmi de içerecek biçimde eski düzenin ve dünya görüşünün de tasfiyesini beraberinde getirmiştir. Bu değişimin Yakın Doğu'da ilk görünümü İran'da gerçekleşen "*İslam Devrimi*" ve Türkiye'de 1980 darbesidir. İlk Amerikan karşıtı diğeri Amerikan yandaşı gelişmeler olarak tanımlanmış ve sonraki değişimlerin, yeni düzenlemelerin yönünü de göstermiştir. Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali ve iki süper güç tarafından çekişme alanı haline getirilmesinden sonra Orta Asya ve Yakın Doğu ülkelerinde İslamiyet ile ilişkili ama "*kaos içinde sahipsiz duvar ülke*" statüsü kalıcı hale getirildi. Afganistan, Yakın Doğu'yu yeniden biçimlendirme çabasının deneyim ve laboratuvar alanıdır. ABD tarafından Doğu toplumlarının yeniden örgütlenmeye girilmesi yeni dünya düzeninin temel değişim eksenini ortaya koymaktadır. Bunun ilk görüntüsü Sovyetler etkisindeki eski Doğu Bloku ülkelerinde başladı. Sovyet egemenliğindeki Doğu Avrupa ülkelerinde "*duvar*"ın yıkılmasıyla ortaya çıkan bu değişim, Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi ve Balkanlar'da ortaya çıkan savaş, yeni düzenlemeler ve tasfiyelerle sürdü. Bu süreçte AB etkisiz ama gelişkin bir birlik yapısı ile genişledi. Buna karşılık Yakın Doğu'da, eski Osmanlı coğrafyasında sancılı bir süreç başladı. İran-İrak Savaşı ve ardından Körfez Savaşı ile bu düzen değişiminin ana çelişkisi olumlu veya olumsuz olarak İslamiyet'le ilişki kurularak tanımlandı. Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi ve iki kutuplu dünyanın sonu "*tarihin sonu*", "*toplumsalın sonu*", "*ideolojilerin/sosyalizmin sonu*" ifadeleriyle tanımlanırken, bu gelişmenin anlamının gerçekte Batı içi çelişkilerin ortadan kalkması ve Doğu-Batı çatışmasının eski biçimine benzer biçimde gündeme gelmesi olduğu bütün açıklığı ile ortaya çıktı. Modern dünya görüşüne yönelik eleştiriler, yeni bir aşama ve sıçrama değil farklılaşmanın mutlaklaştırılması olduğu için bir yandan belirsizlik ve kaosun, diğer yandan karşı-devrimin gerekçesi olarak yakın tarihin eleştirisi biçiminde ortaya çıktı. Sovyetler Birliği'nin kendini tasfiyesiyle başlayan ve "*11 Eylül Amerikan Darbesi*" ile bütün yönleriyle uygulamaya konulan dünya egemenlik ilişkilerindeki ABD merkezli değişim süreci Avrupa'nın, Orta As-

ya ve Kafkasya'nın yeniden örgütlenmesi yanında, dünya egemenlik ilişkilerinin denetlendiği coğrafya olan "*genişletilmiş Orta Doğu*"yu da kapsayarak "*karşı- devrim*" süreci (Batı-dışı modernlik) olarak devam ediyor. Günümüzde geleneksel Doğu-Batı egemenlik ilişkilerinin denetlendiği eski Osmanlı coğrafyasında Osmanlı'nın tasfiyesi sonrası ortaya çıkan çelişki ve düzenlemeler ters yüz edilerek provokasyonlara açık yeni bir düzen/ düzensizlik oluşturulmaktadır. Bu alt üst oluşta bölge halklarının bir dinamizm kazanmasından söz edilse bile gelişmelerin belirleyici etkeni (henüz) Batı'dır. Yeni düzen isteklerinin ve düzenlemelerin ABD etkisinde olduğu gerçeği açıktır ve göz ardı edilmemelidir.

I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve II. Dünya Savaşında yeni özellikler kazanan mevcut düzen bugün tasfiye edilirken yapılan yeni düzenlemeler ABD'yi temel aktör pozisyonuna geçirmiştir. Batı dünya egemenliğinin ve Osmanlı'nın tartışma dışı kalması, diğer bir deyişle Türk kimliğinin tartışmalı hale gelişi oluşturulan yeni düzenin Batı üstünlüğü ve çıkarları temelinde biçimlendiğinin açık kanıtıdır. Osmanlı'nın tasfiyesi sonrasında Batı'ya karşı Doğu'nun savunmasını üstlenecek askeri-siyasi bir güç ortaya çıkmadığı gibi, dünya görüşü düzeyinde de Batı'ya karşı Doğu'nun birliği ve dayanışması söz konusu değildir. Batı tarafından "*Büyük Ortadoğu*" olarak tanımlanan yeni bir projenin uygulanmaya konulduğu bölgede "*isyan*" eden halklar oluşturulan yeni düzende ne siyasi ne de ideolojik düzeyde kendi adlarına etkili değişimlerdir. Günümüzde eski Osmanlı coğrafyası ABD etkisiyle "*Balkanlaş(tırıl)ma*" sürecine girmiştir. Balkanlaşmanın "*it dalaşı*" anlamı da göz önünde bulundurulmalıdır. "*Ortadoğu'nun Balkanlaşması*" ile bölge halkları birbirine karşıt olarak konumlanırken, kendi içine kapanarak "*yerelleşmiştir*". Yeni dünya düzeninde Batı egemenlik düzenine direnç gösterebilecek örgütlenmelerin ortaya çıkabileceği, egemenlik ilişkilerinin düğümlendiği eski Osmanlı dünyası bir "*kaos coğrafyası*" olarak belirginleşmektedir. ABD merkezli yeni dünya düzeninin bu bölgede küre-yerelleşme, "*özgürleştirme*" vb. adı altında uygulamaya koyduğu değişiklikler eski sömürgecilik yöntemlerine benzer biçimde, geleneksel güçlere dayalı yerinden yönetim modelini içermektedir. ABD dünya egemenliğinin bir dünya imparatorluk düzenine dönüşmesi için iktisat temelli açıklamalar /toplum örgütlenmesi yerine kimlik siyasetine dayalı açıklama ve örgütlenmeler geçerlilik kazanmıştır. 1960'lı yıllarda sömürge bağımlılığından kurtulmuş ülkelerde kapitalizme veya sosyalizme geçiş, azgelişmişlik, ilerleme ve kalkınma, emperyalizm tartışmaları toplum bilimlerinin ve sosyolojinin temel gündemini oluştururken artık (gündelik hayatın bütün yönlerini kapsayan) etnisite, din, cinsiyet eklenli kimlik tartışmaları toplumsal değişme anlayışının temelini oluşturmaktadır. Yapısal düzeyde ortaya çıkan bu toplumsal değişme anlayışına bağlı

olarak sosyoloji de kendi kimliğini yeniden tanımlamak durumunda kalmıştır. Giderek tarih dışı bir anlayışı benimseyerek antropolojiye dönüşmüştür. 1960'lı yıllarda Batı-dışı toplumlarda gündeme gelen dünya tarihinin akışı, toplumsal ilerleme ve gelişme, toplumsal değişimin yönü, devlet- toplum ilişkileri, sorunların çözümünde değerlendirilebilecek siyasal ittifakların niteliği, emperyalizme karşı çıkış ve yeni dünya özlemi tartışma ve soruları önemli olmaktan çıkmıştır. Batı-dışı toplumların toplumsal değişim/modernleşme anlayışı artık eleştiri konusu olurken Batı dünya egemenliğine ortak olmadan yamanma/eklemlenme çabası küre-yerelleşme ve Batı-dışı modernlik kavramları ile ifade edilmektedir. Küre-yerelleşme şiddetin, sömürü ve yağmanın açık hale gelmesidir. Bunun için Batı'nın önünde direnç gösterecek geleneksel kurumlar, unsurlar ve değerler tasfiye edilmekte, ABD egemenliği çerçevesinde yeniden kurgulanarak kullanılamaz hale getirilmektedir. Yakın Doğu'da sancılı bir biçimde gerçekleşmekte olan yapısal dönüşüm, geçmişte Batı etkisinde oluşan eski rejime ait bölge ve etnisite temelli kurumsal diktatörlüklerin, hanedanlıkların tasfiye edilmesi veya düzenin marjinalleşerek ABD'ye bağımlılığı/bağlanması biçimindedir. Bütünsel dünya görüşü ve tarih bilinci yerine gündelik yaşam tarzının öne çıkarılması ve düzen hale getirilmesi ABD egemenliğinin nüfuzunu pekiştirmektedir. Yakın Doğu'da gerçekleşen yeni düzenlemeler tek yönlü ve tek biçimli değildir. ABD'nin bölge halklarıyla kurduğu ilişkiye bağlı olarak yeni düzene uyum bazı bölgelerde "isyan" görünümünde, bazı bölgelerde ise eski düzen içinde yerel otoritelerin güçlendirilmesiyle sağlanmaktadır. Yeni dönemde toplumsal değişimin temel dayanağı etnik, dinsel farklılıkların mutlaklaştırılmasıdır. Artık üretim temelinde toplumların örgütlenerek Batı'ya bağlanmasından veya modernleşme/çağdaşlaşma adına Batı'ya doğru yönelişten ve ittifaklardan vazgeçilmiştir. Bu durumda devlet-toplum karşıtlığı, bölgesel ayrımlar, adem-i merkezîyetçilik vb. yöntemler ABD önderliğindeki yeni düzen içinde yer almanın (küre-yerelleşme) bir yolu olmaktadır.

Yeni dönemde geçerli olan, ABD egemenliği çerçevesinde toplumlar ve uygarlıklar arası farklılaşma ve ayrımın, çatışmanın mutlaklaşmasıdır. Uygarlıklar arası ilişkiler geleneksel özellikleri dışında, yeni düzene uyumlu bir şekilde yeniden yapılandırılmaktadır. Dünyanın ve özelde Yakın Doğu'nun yeniden örgütlenmesi kuramsal/ dünya görüşü düzeyinde de değişikliklere neden olmaktadır. Bunu sosyoloji/dünya görüşü düzeyinde izlemek mümkün olduğu gibi, başka düzeylerde de tanımlamak mümkündür. Yakın Doğu'daki bu değişimin göstergelerinden biri, siyasi düzeyde genel bir ayrışma yanında genel teori/dünya görüşü düzeyinde bir birliğin/bütünlüğün olmasıdır. Başka bir deyişle Batı dünya egemenlik düzenindeki keskin ayrışma yeni bir aşamaya, sıçramaya temel olmadığı için siyaset ve toplumsallaşma

düzenindeki kaos veya kriz dünya görüşü düzeyinde de geçerlidir. Yeni bir düzen alternatifi ortaya koyamayan bölge halklarının kendi dar çıkarları temelinde mevcut düzende yer alma çabası ABD etkisinin/ düzeninin verili olarak kabulüne neden olmaktadır. Ancak ortaya çıkan siyasi değişiklere rağmen bölge halklarının Batı ile tam bir uyumu, Batı çıkarlarını paylaşması söz konusu değildir. İslamiyet'ten bu nedenle ayrıştırıcı olarak söz edilmektedir. Bu gözlem ve saptamanın da ötesine gitmek gerekirse; Batı kendi dışındaki Müslüman toplumlarla olan farklılığından artık kendisi söz etmekte, bu farklılığı mutlaklaştırmaktadır. Ancak Batı ile Batı-dışı halklar arasında siyasi ve dünya görüşü düzeyinde bir birlikten söz etmek mümkün olmadığı gibi Yakın Doğu'da değişimin öznesi (!) olduğu söylenen (isyancı) Müslüman halklar arasında siyasi ve ideolojik düzeyde bir birlik ve dayanışma da söz konusu değildir. Müslüman halklar arasında İslamiyet birleştirici bir ideoloji değil tam tersine aralarındaki farklılıkları ve ayrımı belirten (İran, Afganistan, Mısır, Irak, Suriye gibi Müslüman ülkelerin kendi içindeki ayrımları da öne çıkararak) bir ideoloji haline gelmiştir. Yeni dünya düzen(sizliĝ) inde uygarlıklar düzeyinde *"dine karşı din"* ayrımı getirilirken İslamiyet Batı ile uyumlu, ancak *"İslamiyet'e karşı İslamiyet"* karşıtlığı temelinde bölünmektedir. Eski düzenin dayanağı olan modernitenin ve milliyetçiliğin yerini birbirine karşıt olarak konumlanan *"etnik ve bölge temelli bir İslamiyet"* ve *"Batı-dışı modernlik"* almaktadır. *"Yeni Yakın Doğu"* Batı egemenlik düzeniyle uyumlu ama kendi içinde ayrışmayı sağlayacak biçimde etnik-bölge temelli *"İslamiyet'e karşı İslamiyet"* karşıtlığı içinde farklılaştırılmaktadır. Arap ülkelerinde gündeme gelen değişiklikler bunun bir parçasıdır. İslamiyet, Batı karşısında bir birlik ve dayanışma ideolojisi olmaktan uzaklaşırken hem kendi içinde, hem diğer Batı-dışı halklarla, hem de Batı ile farklılaşmanın ve parçalanmanın bir ifadesi olmaktan ileri gitmemektedir. (Bu genel durum mevcut Batı dünya egemenliği çerçevesinde *"kaos içinde birlik"* veya *"birlik içinde açmaz"* olarak tanımlanabilir.) Günümüzde din temelinde mutlaklaştırılan toplumlar arası farklılık ve çelişkiler tarihte yeni bir aşama ve sıçramaya izin vermeyen sür-git bir karşıtlığı beslemektedir. Bütün dünyada muhafazakârlığın ve ırkçılığın yükselmesi bu nedenledir. Dinin kutsal ve tartışılmaz mutlaklığı ile toplumsal ve tarihi ilerleme anlayışı birbirine karşıttır. Toplumsal ve tarihi ilerlemeden vazgeçme mutlak, kutsal bir düzen ve Batı ile uyumlu muhafazakâr bir din anlayışı biçimini almıştır. Tarih içinde *"zıtların birliği ve çatışması"*ndan devrim, toplumsal ve tarihsel ilerleme çıkarken, *"kaos içinde birlik"*ten toplumsal ve tarihi ilerlemeyi dışlayan açmaz çıkmaktadır. İsyanlar yeni bir düzene kaynaklık etmek yerine toplumsallaşmaya karşıt bir debelenmeyi, tükeniş ve çürümeyi ortaya koymaktadır. Toplumların sorunlarının çözümünde kendi kimlikleri dışında yeni bir düzenin dayatılması Batı'yı da açmaza sü-

rüklemektedir. Yeni dönemde sözü edilen “tüketim toplumu” kavramından dünya ölçüsünde bu tükenme, açmaz ve çürüme anlaşılmalıdır. ABD’nin bütün dünyaya empoze ettiği egemen anlayış ve düzen budur. Bu egemen anlayışın temel dayanağı ise şiddettir. Kaosa dayalı yeni dünya düzeni ancak “şiddete dayalı birlik ve hiyerarşi” içinde sürdürülebilmektedir.

XIX. yüzyılda Batı dünya egemenliğine geleneksel Doğu ülkelerini katma çabası Batı içinde toplumlar ve sınıflar arasında çekişme ve krizlere neden olmuştur. Bu nedenle kriz Batı toplumsal düzeninin kaçınılmaz yapısal bir ögesi olarak görülmüş, toplum bilimlerinden beklenen de sorunları kutsallaştırmadan farklılıkları bilimsel düzeyde tartışmak olmuştur. Sosyoloji Batı içindeki bu çekişme ve krizlere cevap verme çabası içinde bilim kimliğini kazanmıştır. Marksizmin bilimsellik iddiası da başka nedenle değildir. Batı içinde sorunların çözümü aynı zamanda Doğu toplumlarının da çözümü olarak görülmüş, Batı’ya bu yönde bir öncülük ve üstünlük verilmiştir. Batı-merkezilik ve modernleşme anlayışı bu nedenle genel geçer hale getirilmiştir. Batı dünya egemenliğine rağmen krizler Batı düzeninin doğal bir parçası olarak benimsenmiştir. Bu durum Batı uygarlığının çözümünün kendisine bağlı olmamasından kaynaklanmaktadır. Batı uygarlığının ilk ortaya çıktığı Yunan’dan bu yana kriz ve kaos Batı felsefesinin temel konusudur. Evrensel dinler de kendi kaynaklarını kaos ile düzen arasındaki ilişki içinde tanımlamışlardır. Batı dünya egemenliğini ele geçirip Doğu ile olan ilişkilerinde üstünlük ve denetim sağlasa bile kendi düzenini evrenselleştirirken kriz ve kaos Batı düşüncesinin temel eksenlerinden biri olmaya devam etmiştir. Sosyolojinin “krizlerin çocuğu” olduğu saptamasından da bunu anlamak gerekir. Bu durum sadece XIX. yüzyıla özgü de değildir. XX. yüzyılda Osmanlı’nın tasfiyesi sonrasında oluşturulan ve II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden biçimlendirilen Batı iki kutuplu dünya düzeni de nükleer tehdit ve yok oluş üzerine kuruluydu. Batı’nın modernleşme iddiası toplum ve uygarlık düzeyinde bütünsellik iddialarına rağmen kriz ve açmazlarla kendisini sürdürebilmiştir. Toplum bilimlerinin, sosyoloji ve Marksizmin temel amacı Batı egemenliğinin yarattığı krizlere ve sorunlara mevcut dünya egemenliği içinde çözüm getirme çabasının ötesine gitmemiştir. Batı günümüzde Doğu ile ilişkilerinde denetim sağlamıştır ve Doğu halklarının Batı’ya karşı direnişinden söz edilmemektedir. Buna karşılık krize Batı düzenini tehdit eden bir unsur gözüyle bakılmamaktadır; aksine kriz Batı düzeninin bir parçası haline getirilmiştir. Marj-dışı eğilimlerin düzenin merkezine alınması ve bütünsel arayışlardan vazgeçilmesi boşuna değildir. Günümüzde değişen, Batı içi çekişmelerin, rekabetin son bulması, buna karşılık Batı dünya egemenliğinin yarattığı krizlerin (askeri siyasi, iktisadi, idari düzeylerde) Batı-dışı toplumlara ihraç edilerek egemenlik düzeninin sür-

dürülmesidir. Bu durumda dünya egemenlik ilişkilerinin örgütlendiği ve denetlendiği “genişletilmiş Orta Doğu” siyasi ve idari olarak “dünyanın Balkanlaştırılması” açısından “kaos coğrafyası” olarak istikrarsızlaştırılırken, aynı zamanda “savaş alanı” haline gelmektedir. Yakın Doğu ülkelerinin başta enerji olmak üzere kaynaklarının sınırsız yağmalanması bu yeni düzenin finansmanını oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle Yeni Orta Doğu’nun istikrarsızlaşması ve bölünmesi daha çok yağma ve daha çok yoksulluk anlamına gelmektedir. Doğu toplumlarının tarihi mirası ve kimlikleri de bu yağma ve yoksullaşmadan nasibini almaktadır. I. ve II. Dünya Savaşlarında Batı içi öncülük çekişmesi ve rekabetin merkezi ve aynı zamanda savaş ve yıkım alanı olan Batı ülkeleri yeni dönemde savaş alanı olmaktan çıkmıştır. Artık sadece soygun ve sömürünün değil, muhtemel askeri-siyasi çatışmalarının da temel alanı eski Osmanlı coğrafyasıdır. Batı dünya egemenliğini tehdit edebilecek askeri-siyasi güçlerin ortaya çıkabileceği, egemenlik ilişkilerinin örgütlendiği/denetlendiği eski Osmanlı coğrafyası istikrarlaştırılırken, bölgenin zinde güçleri Batı dünya egemenliğini tehdit etme potansiyellerini yitirerek ABD dünya egemenliğinin pekişmesine destek olmaktadır.

XX. yüzyılda Batı’nın temel sorunu olan Batı-dışı toplumları denetim altına alma çabası yüzyılın sonunda Batı-dışı toplumların direncinin ortadan kalmasıyla bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Batı için sorun değişince çözüm de değişmiştir. Artık krizler ve geleneksel toplum özellikleri Batı düzeni için bir tehdit olarak görülmemektedir. Günümüzde ABD merkezli toplumsal değişme anlayışı (pozitivist-modernist toplumsal örgütlenme modeline karşıt bir biçimde) “demokratik/özgürleştirici ve dönüştürücü güç” (!) olarak görülen etnik ve bölgesel dinsel değerler tarafından belirlenmektedir. Geçmişte Batı ile ilişkilerde Batı egemenliğine/düzenine bağlanmada öncü rol oynayan modern toplumsal sınıflar, yönetici (sivil-asker) kadrolar yeni dönüşüm sürecinin dışına itilerek etkisiz bırakılmışlardır. Devlet ile toplum arasındaki uyumsuzluk ve karşıtlıktan -bu anlamda- yeni gelişmelerin önünü açmak için söz edilmektedir. Ulusal/millici ve otoriter olarak tanımlanan devlete karşı ABD ile uyumlu oluşturulmak istenen yeni düzenin temel siyasi aktörleri devlete karşı etkinlik sağlayabilmek için siyasi ve ideolojik düzeyde kendi bölgeseldini kimlik özelliklerini öne çıkarmışlardır. Devletin tanımladığı kimliğe karşı savundukları etnik-bölge ve din temelli yeni kimlik özellikleri çatışma ve farklılaşmanın temeli olarak yeni dünya düzeniyle uyumludur. Geçmişte modernizme/Batı’ya karşıt tanımlanan etnik, dinsel değerler ve bunların temsilcileri ABD ile uyumlu yeni düzenin temsilcisi olarak desteklenmekte ve alkışlanmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünya konjonktürünün de zorladığı İslamiyet temelli bu işbirliği günümüzde alternatifsiz bir biçimde ABD’ye bağlı olarak varlık göstermektedir. Artık siyasi

ve ideolojik düzeyde İslamcılık savunusu olmadan, devlete karşıt veya devletin küçültülmesini savunan, ancak kendisine bağlı bağımsız bir iktidarı da amaçlamayan ABD'ye bağlı neo-liberal muhafazakâr bir yapı, etnik ve dinsel cemaat örgütlenmeleri söz konusudur. Batı etkisinde biçimlenen bu yapı dünyada Batı'ya karşı siyasi İslamcılığın yükselmesi biçiminde değil, Batı'nın kendi düzenini mutlaklaştırmasından kaynaklanan yeni bir muhafazakârlığın gündeme gelmesi biçimindedir. Bu nedenle siyasal İslam lanetlenirken bireysel düzeyde kültürel, sosyal veya inanca dayalı yeni muhafazakârlığın savunusu yapılmaktadır. (Bunun bir görüntüsü, dayanağı belirsiz Bin Ladin mitosu tasfiye edilirken, geçmişte marj-dışı görülen muhafazakâr İslamcı kesimlerin düzene ortak edilmesidir.) Orta Doğu'da bazı ülkelerde geçerli olan egemen ideoloji ve siyasetin tasfiyesinin, devlet-toplum karşıtlığı içinde toplumun özgürleşmesi, devrim olarak görülmesi tartışmalıdır. Bu ülkelerde devlete karşı çeşitli toplumsal kesimlerin özel hukuk alanının genişlemesi, aile, gündelik yaşam, çalışma hayatı gibi kamuya ait alanlarda meydana gelen değişim yeni bir düzeni belirtmek yerine mevcut dünya egemenlik düzeninin yapısal öğeleri ve dayanakları haline gelmiştir. Küre-yerelleşme toplum özelliklerini, kimliğini daraltarak farklılıkları, ayrımları düzene tabi bir konuma itmiştir. Yakın Doğu'da kimi bölgelerde etnik, dinsel cemaatlerin, aşiretlerin devlete karşı "*isyan*" ederek Batı egemenlik düzenine katılmaları, bu yönde etkinlik kazanmaları sorunlarının çözümü bir yana yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu değişim dalgası sonucunda bölge halklarının kendi sorunlarının çözümünde söz sahibi olmak yerine ABD egemenlik düzeni bölgede pekişmekte, güç ve yaygınlık kazanmaktadır. Devlete (mevcut dünya düzenine değil) isyan eden halkların ABD dünya egemenliği ile bir karşıtlık içinde olmaması, tam tersine uyumlu ve destek talebinde bulunmaları tartışılmamaktadır. Bu nedenle, geçmişte marj-dışı, düzene dışı görülen etnik, dini kesimlerin günümüzde desteklenmesinde bir terslik vardır. Küre-yerel gelişme/ kaos hali bir karşı-devrim dalgasını beraberinde getirmiştir. İsyancıların kendi adlarına önerileri olmadığı ve isyanın gelişme yönü belirsiz olduğu için kendilerine ait yeni bir aşamadan, isyanın çapını aşan bir birlik ve dayanışmadan söz edilememektedir. Bu durum değişimin yönü ve etkisinin bölge halklarının çıkarı ve etkisi altında olmadığına açık kanıttır. Mevcut dünya egemenlik düzeninin aşılabilmesi sadece Batı'yı değil Batı-dışı toplumları da çürütmektedir. Bu nedenle günümüz Batı egemenliğinin kendi içinde krizlerle ve kaos içinde çökeceği ve buradan kendiliğinden yeni bir düzenin ortaya çıkacağını beklemek en hafif deyimiyse (aptalca, safça, şaşkın bir) iyimserliktir.

Geçmişte modern toplum modeli içinde marj-dışı görülen etnik, dinsel özellikler günümüzde bütün yönleriyle Batı egemenlik düzenine kilitlenmiş-

tir. ABD'nin Yakın Doğu'da etkinliğini artırdığı II. Dünya Savaşından bu yana bu böyledir. Sovyetler'i sınırlandıran "yeşil kuşak" stratejisi ve Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgalinde karşı-devrim unsuru olarak kullanılan devşirme İslamcı kadrolar da bu konuda ABD'ye yeterli deneyim kazandırmıştır. Yine çeşitli Arap emirlikleri ve hanedanlıklar üzerine kurulu olan pek çok Arap devleti de bu işbirliği ve uyumun bir göstergesidir. Türkiye'de de 1950-60'lı yıllardan bu yana İslamiyet ile kapitalizmin ve sosyalizmin uyuşmaz olmadığı, geleneksel ilişkilerin modernleşmeye karşıt olmadığı görüşleri öne çıkmıştır. İlerici olarak tanınan bir sosyologumuzun kendisine dışarıda ün kazandıran cemaat çalışmalarının başlatıcısı olması rastlantı değildir. Bu sosyologumuz ve çalışmaları daha sonraki dönemde Türkiye'de yeniden keşfedilecektir. 1980'li yıllarda "modern mahrem" ve "Batı-dışı modernlik" konulu çalışmalar bu anlamda çok ilgi çekici değildir. Cemaat yapıları ve etnik unsurlar ABD egemenlik düzeni ve ona uygun olarak oluşturulan siyasi, idari üstyapı kurumları açısından bir tehdit olarak görülmemektedir. Bu çalışmaların ilgi çekmesinin nedeni gündeme getirdikleri görüşler açısından değil, artık bu tür yapıların görüntünün tam aksine düzene karşı marj-dışı bir eğilimi temsil ediyor olmaktan çıkarak merkezi temsil eder hale gelmesindedir. İslamcılık yerine yeni- muhafazakârlık örgütlenmesi bu yeni gelişmenin tanımlanmasında daha uygundur. Yakın Doğu'da ve Türkiye'de etnik, dinsel aktörleri iktidara taşıyan dış siyasi dinamik "demokratik dönüşüm" veya "açılımın" da gerçek sahibidir. Bu dinamiğin demokratik, özgürleştirici, birlik ve dayanışmaya dayalı kamucu bir iktidar perspektifi taşımadığının, paylaşılr olmadığını bir göstergesi sosyalizmle hesaplaşarak ortaya çıkmasından ve tutumunu anti-komünist temelde belirlemesinden bellidir. Kendi kimliğini ve değerlerini mutlaklaştırarak, inanca veya kültüre indirgeyen her kimliğin otoriter, muhafazakâr olması, demokratik, özgürleştirici bir bütünlük ve esneklikten uzak olması doğaldır. Yeni düzenin eski düzene yönelik eleştirileri Batı-dışı toplumların çıkarlarına dayanmayan daha dar bir düzeni empoze etmekten öteye gitmemektedir. Bunu anlamak için sosyoloji bilgisi de gerekmiyor. En yakın örnek komşumuz Irak'tır. "Özgürlük getiriyoruz" diye bombalanan ve sonrasında işgal edilen Irak'ta, ABD güçlerinin giderken geride bıraktığı yapı her an kırılmaya, çatışmaya müsait etnik ve din düzeyinde kaos içinde birliğe ve açmaza dayalı bir örgütlenmedir. Seçimler, demokratik temsiliyet etnik ve dini nüfus sayımının ötesine geçmemektedir. Bu derme çatma, kaosa dayalı yapının sürekliliği, denge ve barış, ABD egemenliğinin içselleştirilmesiyle sağlanmaktadır. Yakın Doğu'da isyanlar sonrası oluşturulmaya çalışılan siyasi düzende de askeri yönetim böyle bir yapı oluşana kadar iktidarı elinde tutmaktadır. Bu durumda istikrar ve düzen ancak bu kesimleri iktidara taşıyan siyasi dina-

miğin kaderiyle bütünleşerek ABD düzeninin desteklenmesine ve pekişmesine dönüşmektedir.

Günümüz dünya düzenini ABD temsil etmektedir. Çözumsuzlüğün çözüm olarak empoze edildiği “düzenin” belli olduğu bir yerde eşitsizlik, bağımlılık ve bundan kaynaklanan “düzensizlik/dengesizlik” doğaldır. Anti-emperyalizm, bağımsızlık, sömürüye karşı olmak, özgürlük ve eşitlik bu nedenle önemlidir. Bugünkü dünya dengesinde Batı-dışı toplumlardan beklenen düzene/düzensizliğe uyumdur. Bu durum soyulan insanın hırsız ile işbirliğini ve rızasını istemekten bir şey değildir. Eğer soyan ve soyulan kişi bu durumu bir yaşam biçimi haline getirerek karşılıklı zevk alıyorsa bu başka bir tersliktir: Patolojik bir “aşk ilişkisi”dir. Günümüzde düzene uyumsuz ve karşıt marj-dışı eğilimlerin merkeze alınması, bütünsel çözüm arayışlarının özgürlüğe karşıt otoriterlik olarak eleştirilmesi “kaos içinde birlik ve birlik içinde açmaz”ın dünya düzeni haline getirildiğinin açık kanıtıdır. Artık devletin/yönetici seçkinlerin öncülüğünde Batı’ya yönelik bir toplumsal yapı değişikliği yerine, buna uyumsuz gösterilen toplum kimliği Batı siyasetine dayanak yapılmaktadır. Türkiye bu açıdan yeni dönemde de örnek olarak gösterilmekte, bu örneklik ABD tarafından da desteklenmektedir. Dünya çapında büyük değişmelerin yaşandığı bu dönemde Türkiye bir yandan gönüllü olarak AB’ye bağlanırken diğer yandan Yakın Doğu’da Müslüman ülkelere yönelik güdümlü ilişkilere bağlı bir “açılım” içindedir. Türkiye’nin örnek olarak gösterildiği bu dönem, Yakın Doğu’da ABD etkinliğinin geri çekildiği, bozguna uğradığı bir dönem değildir, tam tersine bölgede etkinliğinin yaygınlaştığı ve bütün yönleriyle yerleştiği bir dönemdir. Bunda bir terslik yok mudur?